

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

У публікації репрезентовано виховання моральних цінностей школярів як невід'ємну складову морального виховання і педагогічної системи В.Сухомлинського. На основі аналізу творчого доробку видатного українського педагога розкрито шляхи, методи, прийоми і форми виховання моральних цінностей.

The publication presents the moral values of school education as an integral component of moral education and pedagogical system of V.O. Sukhomlinskiy. Based on an analysis of the creative legacy of the famous ukrainian teacher cleared the way, methods, techniques and forms of education of moral values.

У сучасному світі простежується збільшення кількості асоціальних вчинків, нівелювання моральних цінностей, зростання дитячої агресії та жорстокості, що актуалізує проблему виховання моральних цінностей школярів. Її вирішення потребує урахування досвіду попередніх вітчизняних поколінь і надбань зарубіжних педагогів, оскільки стратегічним завданням освітньої політики Української держави є створення національної системи освіти й виховання, орієнтованої на розвиток моральних якостей особистості.

Доцільним у цьому аспекті вважаємо вивчення педагогічної системи В.Сухомлинського, що стали предметом вивчення науковців як в Україні (М.Антонець, І.Бех, А.Богущ, Л.Бондар, І.Зязюн, В.Кузь, О.Савченко, М.Сметанський та ін.), так і поза її межами (А.Борисовський, Б.Кваша, М.Мухін, В.Риндак, С.Соловейчик та ін.).

Проблема виховання моральних цінностей у педагогічній системі В.Сухомлинського була темою наукових пошуків Л.Бондар, В.Ликова, А.Семеза, М.Сметанського.

Незважаючи на те, що багато науковців-сучасників вивчали провідні ідеї педагогічної системи В.Сухомлинського, не було детальних розвідок щодо аналізу доробку педагога-практика з позиції аксіології, що і є предметом нашого дослідження і висвітлення в публікації.

Мета дослідження: проаналізувати проблему виховання моральних цінностей школярів на основі дослідження педагогічної системи В. Сухомлинського.

Педагогічна система В.Сухомлинського не лише демонструє, а й вчить розв'язанню цілої низки складних проблем, поставлених життям. Тому вона не втрачає актуальності і сьогодні. Результати її використання підтверджують правильність закладеної основи.

Основу педагогічної системи В.Сухомлинського, на думку багатьох дослідників (М.Левківського, М.Мухіна, В.Риндак), становлять такі складові:

- 1) система навчання і виховання в Павлівській середній школі є здобутком наукової та народної педагогіки;
- 2) принципи, що визначають мету, зміст, методи, форми організації і забезпечують продуктивність навчально-виховного процесу: гуманізм, унікальність дитини, опори на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання тощо.
- 3) система моральних цінностей самого В.Сухомлинського, що складають основу педагогічної системи і впливають на всі підсистеми стосунків: "учитель – учень", "учень – батьки", "учитель – батьки", визначають поведінку, діяльність, спрямованість потреб та інтересів. Зміст ціннісних орієнтацій особистості (як учителя, так і учнів) впливає на вироблення її життєвих принципів.
- 4) навколишнє середовище, що включає в себе і світ речей, і оточуючих людей, їх вчинки і почуття.

Новий особистісно орієнтований, гуманістичний підхід у педагогічній системі В.Сухомлинського спрямований на формування особистості, здатної до саморозвитку, самовизначення, самореалізації та самоактуалізації, як найголовнішої цінності.

Цінності, на думку В.Сухомлинського, формуються в ранньому дитинстві. Їх джерелом є оточуючі дитину люди (переважно це батьки). Так як основа ціннісних орієнтацій закладається в середині родини, то дитина наслідує розуміння добра і зла крізь світ сім'ї. А з віком стикається з іншими ціннісними системами (друзів, вчителів, сусідів тощо) і під їхнім впливом може змінювати власні цінності.

Як зазначає дослідниця Київської наукової школи при лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки АПН України Л.Бондар, Василь Олександрович “один із перших повернув у теорію виховання такі категорії, як совість, сором, честь і порядність, щедрість душі, моральні емоції, повагу до батьків, до дідусів і бабусь, узагалі до людей похилого віку, культ матері” [1: 47]. Людмила Семенівна приходить до висновку, що у працях педагога постає сучасна система виховання, основою якої виступають гуманістичні ідеї добра і краси.

Беззаперечною видається думка про те, що найвищі людські цінності, за В.Сухомлинським, становлять особистість, сім'я, колектив, народ, людство.

Дійсно у тоталітарному суспільстві відбулось знецінення людського життя: вивчали діяльність видатних осіб, забуваючи про власних предків. А В.Сухомлинський повертає на почесний п'єдестал родину з її звичаями, традиціями. Він щиро вірить в духовне багатство сім'ї, невичерпні джерела народної педагогіки і мудрість батьківського виховання. “Нехай у школі (так само і в сім'ї) панують правда і довір'я” [5: 333].

У Павлівській школі вчили учнів сприймати прекрасне, трагічне, потворне, піднесене, низьке, комічне. Педагог знаходився поруч, завжди уважний, готовий дати пораду, співчутти, підтримати, посварити чи заохотити. “Розповідаючи на уроці про явища суспільного життя, про природу чи людину, про моральні чи естетичні цінності, справжній учитель-вихователь ніколи не забуває того, що він не тільки дає знання, а й чимось збагачує духовне життя колективу” [6: 482]. Вчитель – це людина, яка любить дітей, пробуджує в їхньому серці бажання бути хорошим, почуття поваги до оточуючих і самого себе.

У педагогічній системі В.Сухомлинського загальнолюдське і національне нерозривно пов'язані між собою. Дитина з народження генетично наслідує пращурів, живе в оточенні носіїв певної культури, виховується на національних традиціях і звичаях. Їй змалку повинні бути близькі і зрозумілі рідна мова, пісня, національні свята і традиції, символи (калина, тополя та ін.). У Павлівській школі почуття самоповаги, самовиховання гідних бажань, пошани і поваги до старих людей, шанування пам'яті померлих, уміння ненавидіти зло і бути непримиренним до нього формували через рідне слово, рідну природу, історію рідного народу. А разом з цим ставав зрозумілим моральний смисл таких понять, як: совість, добро, краса, правда, дружба, благородство, відповідальність, працьовитість, доблесть і багато інших. Отже, практикою доведено, що виховання ціннісних орієнтацій у дитини повинно спиратись на поєднання загальнолюдського і національного.

Виховання загальнолюдських цінностей стало складовою морального виховання в школі В.Сухомлинського. Практична діяльність в цьому напрямі полягала в розробці класними керівниками планів виховання моральної культури, розрахованих на тривалий період. Один раз на тиждень проводились етичні бесіди. В.Сухомлинський особисто розробив їх тематику, що включає:

«1. Кому зобов'язана людина (дитина, ти, я) тим, що він живе, радіє, користується щастям буття.

4. Ти не завжди будеш дитиною – ніколи не забувай про це!

17. Чому людина ПОВИННА? Весь смисл нашого життя полягає в тому, що всі ми повинні. Чи може бути по іншому?

25. Найдорожче, ні з чим не зрівняє в світі – Людина.

38. Людина залишає себе в людині. В цьому людське безсмертя.

86. Якими своїми радощами буває безтактно ділитися з товаришами.

299. Будь скромним. Бережи свою гідність.

300. Не будь нав'язливим" [8: 66].

Для виховання моральної культури учнів у Павлівській середній школі було сформовано "азбуку моралі", що являла собою правила, заповіді, норми поведінки, які мали стати стійкими переконаннями кожного учня. Азбучні істини безпосередньо пов'язані з найвищими моральними цінностями, які повинні розкриватись через яскраві образи, що пробуджують прагнення до ідеалу. Засвоєння загальнолюдських норм (азбуки моралі) виступало важливим елементом формування моральної культури особистості.

"1. Ти живеш серед людей. Кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевірй свої вчинки запитанням до самого себе: чи не чиниш ти зла, незручності чесним, хорошим людям? Роби все так, щоб хорошим людям було добре, а злим – нестерпно.

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.

3. Всі блага і радощі життя створюються працею. Без праці немислиме чесне життя. Народ учить: хто не працює, той не їсть, назавжди запам'ятай цю заповідь, умій бути гнівним, нетерпимим, непримиренним до неробства, лінощів, недбайливості, пустопорожнього базікання...

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Допомагай товаришеві в біді... Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбство, а себелюбство – джерело жорстокості.

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, обкрадає суспільство. Найбільше зло – відступництво, зрада високих ідеалів" [4: 120].

Засвоєння загальнолюдських норм є важливим елементом формування моральної культури особистості, тому що всі азбучні істини пов'язані з найвищими моральними цінностями. Вони повинні розкриватись через яскраві образи і пробуджувати прагнення до ідеалу.

Невід'ємною складовою виховання моральності в педагогічній системі В.Сухомлинського було виховання справжнього громадянина нашої держави. Основною формою громадянського виховання в Павлівській середній школі стала система бесід про громадянськість, що проводилися протягом усього періоду навчання в школі. Програма проведення цих бесід була складена на основі двадцяти років практичної роботи і включала перелік рекомендованих тем, розрахованих на різні вікові групи учнів (з першого класу до закінчення середньої школи). Крім того, вона була побудована на розповідях про героїчні вчинки видатних особистостей та односельчан, наприклад, для учнів молодшого шкільного віку – про Клавдію Абрамову, невідомого піонера-героя з м. Кременчука, матір-Марію, Януша Корчака, Павла Морозова та інших; для учнів середнього шкільного віку – про Олександра Морозова, Зою Космодем'янську, Фелікса Дзержинського, Семена Тер-Петросяна (Камо) й багатьох інших; для учнів старшокласників – про Володимира Леніна, Олександра Ульянова, Марію Ульянову, Сергія Лазо, Джордано Бруно, генерала Карбишева та інших.

Щоб істини азбуки моралі перетворилися на стійкі переконання, вчителі використовували різноманітні форми, методи роботи, що перетворилися в Павлівській школі в цілу систему. Її основу становили етичні бесіди. Під час них було розкрито і основні проблеми моралі, і складні питання суперечливого характеру. Василем Олександровичем було розроблено тематику етичних бесід, складено посібники "Хрестоматію з етики для читання учням Павлівської середньої школи", що включала понад тисячу маленьких оповідань і казок з яскраво вираженим філософсько-етичним змістом, і "Хрестоматію моральних цінностей людства", в школі діяли "Кодекс людської порядності", "Внутрішні закони особистості", "Десять "не можна", Закони мужності, Закони дружби.

Для виховання всебічно розвиненої особистості Василь Олександрович застосовував нетрадиційні засоби: красу, доброту, дружбу, людяність, істину, радість, творення людям добра. “Для того, щоб істина виховувала, вона повинна запалювати, надихати. Справжнє виховання здійснюється там, де думка пробуджує й утверджує прагнення до ідеалу” [4: 114]. Для цього знання про героїчні вчинки видатних людей минулого, односельців, сусідів, батьків, ровесників повинні торкнутися душі дитини, сприяти її “пізнанню краси людини”, якій притаманні найкращі риси: “героїчний дух, безмежна відданість Вітчизні, вірність переконанням, готовність й уміння досконало оволодівати всіма багатствами думки в ім’я щастя народу” [4: 115].

Духовний світ людини є істинним багатством. Він охоплює все оточуюче, єдне в собі минуле і майбутнє. За умови єдності духовного життя (ідеалів, прагнень, думок, переживань) вчителя і учня процес виховання стає на найвищий рівень. Лише тоді вихователь досягає головної мети – підштовхує учня до самовиховання.

Процес всебічного розвитку учня в Павлиській школі ґрунтувався на засвоєнні дитиною норм, правил поведінки, що формують центральні принципи, навколо яких можуть зосереджуватися індивідуальні і соціальні цілі. Такий підхід, що базується на принципах народності, природо і культуровідповідності, гуманізму і демократизму, самостійності, активності, громадянської зрілості, передбачає визначення кожного вихованця як унікальної особистості, визнання його прав на життя, щастя, свободу вибору, ставлення до нього як суб’єкта власного розвитку.

Отже, загальнолюдські і національні цінності, що складають основу педагогічної системи В.Сухомлинського, були вироблені протягом розвитку людського суспільства і мають неминуче значення для виховання молоді в сучасних умовах гуманізації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар Л.С. Загальнолюдські цінності у спадщині В.Сухомлинського / Л.С. Бондар // Шлях освіти. – 1997. – №2. – С.47 – 49.
2. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти // Інформ. зб. М-ва освіти. – 1996. – №13.
3. Семез А.А. Виховання моральних цінностей молодших школярів в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: спеціальність 13.00.01. – Загальна педагогіка та історія педагогіки. / А.А.Семез. – Кіровоград, 1998. – 17с.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: Тв. в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 1976. – С. 55 – 206.
5. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра: Тв. в 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – 1976. – С.209 – 400.
6. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу: Тв. в 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – 1976. – С. 403-637.
7. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину: Тв. в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – 1976. – С.149-416.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.р.5097. – Оп. 1. – Спр. 930.

УДК 377 (09):37.091.4

Л.А. Семеновська

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ Й ПОЛІТЕХНІЧНА ОСВІТА ШКОЛЯРІВ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Педагогічна творчість В. Сухомлинського розглядається в контексті проблеми трудового виховання й політехнічної освіти школярів. Розкриваються основні ідеї педагога у зв’язку із формуванням трудової культури особистості та її підготовкою до продуктивної діяльності.